

**Behovet av att kontrollera natur och hur
bilder av natur skapas och uppfylls**

Karin Andersson
Kandidatuppsats 2010
Institutionen för konst, Konstfack

Innehåll

Inledning	s 3-5
Bilder av Natur	s 5-7
Myskoxarna i Härjedalen	s 7-8
Bilder av Natur i min konstnärliga praktik	s 8-12
Sönderpressade växter och Bröderna von Wrights fåglar flyger igen	s 12-14
Källor	s 15

Inledning

Jag började intressera mig för konst i tron att samhället snart skulle rasa samman. Det viktiga blev att göra något roligt men samtidigt få en chans att påverka eller säga något. I min tro har detta "snart" nu förflyttats många år framåt i tiden och perspektiven har därmed förändrats. I min konstnärliga praktik undersöker jag relationen till naturen ur ett västerländskt perspektiv. Fokuset hamnar på frågor om makt, om behovet av att på olika sätt kontrollera naturen. Ofta intresserar jag mig för saker där kontrollen brister eller går för långt. En tydlig röd tråd i mitt konstnärsskap har varit en vilja att skapa förlängt liv.

För några veckor sedan skrev jag in mig i en bostadskö för att få en bostad i en mindre svensk stad, några dagar senare ringde de och sa att för att få en bostad i staden var man tvungen att ha en årsinkomst på minst 150 000 kr per år. Hade man inte det krävdes att någon gick i borgen för en. Detta gjorde mig upprörd. Jag kände det som att bostadsförmedlingen ställde sig upp och talade om hur man ska leva, att man inte sågs som självständig människa om man tjänade mindre än så. Att jag som student inte ansågs ha tillräcklig ekonomi för att klara hyran. Samma sak om jag skulle varit arbetslös eller fattig pensionär. De förmedlade att alla bör jobba och tjäna relativt mycket pengar för att vara goda konsumenter och därmed behålla vår höga levnadsstandard. Här skapas en bild för hur vi bör leva. Att jag inte ses som självständig om jag väljer att leva på gröt och potatissoppa.

Michel Foucault skriver om hur makten har flyttats från att ha varit en överliggande kraft, ofta från kyrkan. Till att ha letat sig ner och in bland företagen, familjerna och grannarna. Och bostadsförmedlarna.

"Denna maktform ger sig på det omedelbara vardagsliv som kategoriserar individen, märker ut honom med hans egen individualitet, fäster hans egen identitet vid honom, tvingar på honom en sanningslag som han måste erkänna och som andra måste

erkänna i honom. Det är en maktform som gör individer till undersåtar. Det finns två betydelser av det engelska ordet subject: Att vara underkastad någon annan genom kontroll och beroende, och att vara bunden vid sin egen identitet genom samvete eller självkänedom”¹

Platsen där vi bor är en privat plats. Dit borde det vara svårt för makten att smita in. Jag cyklade igenom ett bostadsområde byggt under miljonprogrammet. Trevåningshus i rött tegel med balkonger. Lägenheterna längst ner har uteplats. Jag ser på uteplatserna. De gömmer sig bakom höga häckar och buskar. Det är försommars och nästan ingen har klippt gräset. Det ser mysigt ut med maskrosor och grillar som är snedare än plattorna de står på. Opretentiöst, vissa har byggt egna altaner, andra har bara den lilla trappan som leder direkt ut på gräsmattan. De vildvuxna uteplatserna skapar kontrast till 60-tals arkitekturen.

Sen ser jag det som gör det hela ännu mer intressant. I och med att lägenheterna genomgår en behövlig invändig renovering görs även uteplatserna om. Häckar, buskar, altaner, staket och rabatter tas bort och alla får likadana uteplatser markerade med staket och en lågväxande häck. Vissa har bara markplattor medan andra har gräs och plattor. Betyder detta att det som var innan var för fult? Gömdes uteplatserna av för höga häckar?

Var maskrosorna som lyste i solen för många? Jag får en känsla av att hyresgästerna inte skötte uteplatserna på det sätt de förväntades göra. Att det var fel att låta häggen skapa ett privat uterum. Att de oklippta gräsmattorna stack i ögonen på de som klippte de allmänna gräsmattorna utanför. Bostadsbolaget visade de boende hur det bör se ut.

1

Michel Foucault. Texten Makt och upplysning från kompendiet Kropp/Identitet. Jag har inte lyckats ta reda på vilken bok detta utdrag kommer ifrån. Jag vänta svar från Anita. Men här kommer stå var sitatet kommer ifrån.

Efter att jag en tid varit uppmärksam på olika sätt att bemöta hyresgästers skötsel av medföljande uteplatser har jag fått veta att i ett närliggande område där renovering av uteplatser nyligen skett, har bostadsbolaget anlitat ett sköselföretag som vid behov går in och sköter hyresgästernas uteplatser, mot betalning. Någon går alltså in och bedömer när det ser för oskött ut. Hyresbolaget bestämmer med hjälp av en allmän syn på hur en trädgård bör se ut hur deras hyresgäster ska sköta sina uteplatser och hur de i sin tur bör styra över den växtlighet som befinner sig där. Jag tror vi gör samma sak med Naturen. Talar om för den hur den bör se ut.

I samma stad som det ovan nämnda miljonprogramområdet har man byggt om stadens soptipp till naturreservat. "Stadens baksida" som låg intill sjön Hjälmen, bestod innan av oljehamn, soptipp och militärt övningsområde. Nu har detta sjönära område förvandlats till ett fågelområde med populära promenadstråk för stadens invånare. De gamla sophögarna är nu fina kullar som sluttar ner mot vattnet.

Bilder av Natur

I texten ovan beskrevs hur en soptipp förvandlades till naturreservat. Naturen exploateras allt mer och blir känsligare på grund av klimatförändringar. Åtgärder tas för att förhindra detta. Ett sätt är att skapa olika former av reservat. År 1909 instiftades de första svenska naturskyddslagarna. Samma år bildades också de första nationalparkerna i landet, som också var de första i Europa.² Idag finns många olika sorters parker eller reservat som har till uppgift att skydda natur. Läser man om dessa olika parker framgår tydligt att de också har till uppgift att göra olika naturtyper lättillgängliga för befolkningen. Att skapa förutsättningar för friluftsliv och naturupplevelser. Den vanligaste formen av skyddad natur är naturreservat. Enligt naturvårdsverket anger miljöbalken följande anledningar till att bilda naturreservat:

² www.sv.wikipedia.org/wiki/nationalparker_i_sverige.

“Bevara biologisk mångfald”.

“Vårda och bevara värdefulla naturmiljöer”.

"Tillgodose behov av områden för friluftslivet".

"Skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer"

"Skydda, återställa eller nyskapa livsmiljöer för skyddsvärda arter"³

Dessa punkter visar att reservaten både ska skydda natur och skapa möjlighet till friluftsliv. De visar också att man inte bara bevarar befintlig natur utan också nyskapar eller konstruerar naturområden för både skyddsvärda arter och naturtyper samt för friluftsliv. Som i fallet med soptippen. Tittar man på en liknande skyddsform, Nationalparker, är de betydligt färre till antalet och anses vara betydligt "finare" än andra skyddsområden. Enligt naturvårdsverket står det i miljöbalken att nationalparken fyller följande syfte:

"Bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick"

³ www.naturvardsverket.se/documents/publikationer/620-8233-7.pdf Se sidan 29.

Naturvårdsverket beskriver nationalparkerna uppgift så här:

*"Nationalparkerna ska utgöra representativa landskapstyper som bevaras i naturligt tillstånd men de ska också vara natursköna eller unika miljöer som kan ge starka naturupplevelser. En tanke är också att stimulera och underlätta för människor att komma ut i skog och mark."*⁴

Här visas tydligt att stor vikt läggs vid estetiska värderingar och möjlighet till upplevelser och friluftsliv. Det är också tydligt att man eftersträvar att skydda olika naturtyper som anses representativa för landet och att dessa ska bevaras i naturligt tillstånd. Ett antal nationalparker är gamla kulturmarker, gamla ängs- och betesmarker. För att dessa ska kunna bevaras i sitt naturliga tillstånd eller i oförändrat skick krävs regelbunden skötsel, annars skulle ängsmarkerna växa igen. Naturen sköts för att den ska kunna bevaras i sitt naturliga tillstånd. Nationalparkernas betydelse är dubbel, de ska utgöra ett skyddsområde för utsatta växter och djur samtidigt som de flesta nationalparker är ska representera olika typer av svensk natur. De ska skapa förutsättningar till friluftsliv, de flesta är tillgängliga för både barnvagn och rullstol. Hänsyn tas också till att områdena ska vara "natursköna" eller "unika" miljöer som kan ge "starka naturupplevelser".

Myskoxarna I Härjedalen

Vill man titta ännu noggrannare på försök att återskapa eller konstruera bilder eller idéer av natur kan man titta på de myskoxar som lever i Härjedalen. Här visas ett tydligt försök

⁴ www.naturvardsverket.se/sv/arbete-med-naturvard/skydd-av-natur/nationalparker/

att bevara en djurart som inte lever i detta område naturligt utan endast med hjälp av människan. Myskoxarna levde i de svenska och norska fjällen för ca 4000 år sedan. När den senaste istiden smälte undan dog dessa urtidsdjur ut. Under 1900- talet gjordes flera försök att återinföra djuren till fjällkedjan men de misslyckades. På 50- talet skickades 27 myskoxar från Gönland till Norge. Endast 11 av djuren överlevde transporten men de lyckades etablera sig i de norska fjällen. På 70- talet vandrade en grupp på fem myskoxar in i de svenska fjällen och bosatte sig i Härjedalen. Under de kommande åren växte stammen och bestod som mest av 30 djur. Efter detta har stammen minskat igen och består idag av sju djur. Att de minskat i antal beror troligen på inavel, matbrist och störningar från människor. Sedan 1999 arbetar "Föreningen arbetsgruppen för myskoxens bevarande" med att på konstgjord väg få stammen att föröka sig och därmed undvika inavel.

Att dessa "urtidsdjur" som de faktiskt kallas, levde tillsammans med mammutar och ullhåriga noshörningar, lever i Härjedalen är alltså enbart människans förtjänst.⁵ Det finns en stark vilja att myskoxarna ska leva i de svenska fjällen. Varför är det viktigt att bevara ett djur som inte lever här under naturliga omständigheter? Det är tydligt att denna vilja handlar om helt andra saker än att bevara natur. Det handlar snarare om att bygga upp natur eller konstruera natur. Bygga vidare på bilden av de svenska fjällen som orörd vildmark med urtidsdjur. Men djuren förökar sig inte själva och de har bara bott i Härjedalen ca 40 år. Jag funderar på varför jag blir upprörd över försöken att behålla en Myskoxstam i Sverige. Jag upplever det som provocerande att det anses viktigt att bevara ett djur som inte lever i detta område naturligt. Då har jag ett behov av att uppleva naturen som naturlig.

Bilder av Natur i min konstnärliga praktik.

Föregående beskrivning av reservat som naturskydd har intresserat mig. Nu jobbar jag

⁵ www.myskoxe.se Se historis tillbakablick och myskoxen i Härjedalen.

med en konstnärlig gestaltning av detta som är en del av kursen Konstnärligt arbete i Nacka. I kursen har vi tittat på olika aspekter av det geografiska området Nacka Kommun. Jag har fokuserat på naturreservat och naturområden, något som Nacka har profilerat sig inom. I Nacka finns 11 naturreservat och ett stort naturområde som tillhör gården Erstavik. I mitt arbete har jag studerat olika aspekter som relaterar till naturreservat. Jag har tittat närmare på det språk som används i dels brochyrer som vänder sig till invånare för att informera och locka till besök av reservaten. Dels språket i skrifter om naturen i Nacka kommun som vänder sig till dem som jobbar med eller funderar kring olika former av stadsplanering. Jag har också tittat på hur information om naturreservaten förmedlas. Särskilt på de skyltar som markerar reservaten och informerar om dess innehåll. Det är dessa skyltar som gör reservaten möjliga. Utan dem skulle det vara svårt att veta var reservaten ligger och därmed var de regler som reservaten innefattar bör följas.

Det reservat jag funnit mest intressant är Nackareservatet. Detta reservat är det mest centrala naturområde bortsett från Nationalstadsparken som innefattar Djurgården och de kungliga områdena kring Brunnsviken och Edsviken. I trycksaken "Naturreservat i Nacka" utgiven av Nacka kommun beskrivs Nackareservatet som Stockholms mest besökta friluftsområde med 1,5 miljoner besökare per år. Naturen beskrivs som varierad med bergspartier, dalgångar med löv och blandskog, rester av gårdar och gamla odlingsmarker.

*"I de större sänkorna glittrar skogssjöar och det råder en märklig vildmarksstämning"*⁶

Regionalplanekontoret som är en del av Stockholms läns landsting, har gjort en undersökning av upplevelsevärdena i Stockholms gröna kilar. De har framställt sju punkter av de mest uppskattade upplevelsevärdena. En av punkterna är "*orördhet och trolska miljöer*". Delar av Nackareservatet räknas till denna punkt som beskrivs så här:

⁶ www.webbkanpanj.com/nacka1/2007natur/ se sida 2-6

*"Urskog, vildmark, "Bauerskog" äldre barrskog, (helst gran) med grön mossas och fallna träd. Flyttblock. Dunkelt ljus, inga stigar eller spår av människan. Stort avstånd till bebyggelse"*⁷

Nackareservatet är alltså Stockholms centralaste och mest besökta friluftsområde samtidigt som liknelser dras till urskog och vildmark. Här tycker jag det är tydligt att viljan att upprätthålla bilden av viss sorts skog är väldigt stark. Det är intressant att begreppet "Bauerskog" används då detta begrepp härstammar från de sagobilder av skog och sagoväsen som John Bauer målade under tidigt 1900-tal. "Bauerskog" syftar på de bilder av mörk enslig skog befolkad av sagoväsen som troll, jättar, prinsessor och riddare. Naturkonstnären och författaren Gunnar Brusewitz skriver så här om begreppet Bauerskog:

*"Så fort någon ser en gammal granskog med mosklädda stenar så beskriver han den som en typisk John Bauerskog". En sådan skog anses vara sinnebilden för en riktig "urskog – trollskog - av människan orörd skog. I själva verket var de skogar som John Bauer inspirerades av i norra Småland övergivna hagar som växt igen med gran"*⁸

“Bauerskog” är alltså bilden av en sagoskog och som idag blivit så rotad att den anses ha höga upplevelsevärden.

Bredvid Nackareservatet ligger en annan mycket välbesökt plats, nämligen Sickla köpvarter. Detta område är ett gammalt industriområde som nu är köpcentrum. Här

⁷ www.rtk.sll.se/Publikationer/2004/20045-Upplevelsevarden-Nackakilen/ Se sidan 4 och 11-13

⁸ Röster över vattnet. Gunnar Brusewitz och Stefan Söderblom. 1993. Sidan 194.

passerar bussar, Saltsjöbanan och stora trafikleder. Detta är alltså en mycket central plats med många besökare. Min konstnärliga gestaltning av Nackareservatet bygger på ovanstående idéer om reservatet samt dess närhet till storstaden. Från Sickla köpvarter är det 900 m till Nackareservatet. På vägen mellan dessa platser passerar man först förbi köpcentret via kontor- och industribyggnader. Sedan passerar man genom ett villaområde och kommer till en bro som går över Sickla sjö. På andra sidan vattnet ligger Nackareservatet. Här möts man av en skylt som informerar om reservatet. Sedan går en markerad och asfalterad gång- och cykelväg upp i skogen.

Regionalplanekontoret har ritat en karta över upplevelsevärde "Orördhet och trolska miljöer" i Tyrestakilen där Nacka reservatet ingår. Kartan visar att skogen i anslutning till denna bro räknas till ovanstående punkt. 900 meter från Sickla köpvarter kan man enligt regionalplanekontoret uppleva orördhet och trolska miljöer.⁹

Som jag skrev tidigare är det de skyltar som markerar reservaten som gör dem möjliga. I Sverige följer informationsskyltarna ett visst givet formspråk. De ser i princip likadana ut, samma typsnitt, färgskala och layout. Detta gör att det skapas en känsla av en institution, att de vilar på samma ideer och föreställningar om vad man ska göra i ett reservat. Tittar man på liknande informationsskyltar som berättar om de "stora nationalparkerna" i Amerika och Afrika har de en helt annan estetik. De förmedlar en känsla om att någon har gått till en plats och byggt ihop en skylt, målat eller ristat in texten. Kanske skapar individuella skyltar mer utrymme för tankar om vad man bör göra i området.

Som gestaltning av mina studier av Nackareservatet ska jag bygga en skylt inspirerad av skyltarna i de "stora nationalparkerna" och sätta upp i Sickla köpvarter. Skylten ska via text förmedla att "vildmarksstämningen" eller "orördhet och trolska miljöer" bara ligger 900 meter bort. På skylten ska också finnas en karta och lite information om vilka djur som finns i området. Kanske information om några föreskrifter som

⁹ www.rtk.sll.se/Publikationer/2004/20045-Upplevelsevarden-Nackakilen/ Se sidan 21.

gäller. Jag tror att många som besöker Sickla köpkvarter också har varit i Nackareservatet och har egna idéer och bilder av platsen. Genom att skriva "vildmarksstämning" istället för Nackareservatet, som är det egentliga målet, tror jag bilderna i betraktarnas huvuden blir annorlunda, jämfört med om det stått "Nackareservatet". Att beskrivningen "vildmarksstämning" öppnar upp för andra tankar om hur skogen ser ut och vad man ska göra där. Som konstverk blir denna skylt en påminnelse för den stressade konsumenten om att skogen faktiskt ligger så nära. Skylten ifrågasätter om det verkligen kan finnas "vildmarkskänsla" eller "trolska miljöer" så nära denna mycket exploaterade plats.

Sönderpressade växter och Bröderna von Wrights fåglar flyger igen.

I inledningen av uppsatsen skrev jag att en röd tråd i mitt konstnärskap har varit att skapa olika former av förlängt liv. Detta är precis vad som händer när man skapar naturreservat. I ett konstprojekt som ännu inte har någon titel men som går under arbetsnamnet "sönderpressade växter", skapas en annan form av förlängt liv. Projektet går ut på att jag pressar olika växter väldigt hårt mellan papper. Växterna pressas sönder och på pappret lämnas avtryck eller spår av växten. Avtrycken som skapats berättar om växtens innehåll, hårdhet och uppbyggnad. De hårdare delarna av växten skapar reliefa avtryck in i pappret medan växtens vätskor rinner ut över pappret likt färg. En annan bild av växten skapas. Samtidigt som växten pressas sönder blir den förevigad. Under en vår, sommar och höst skapade jag en samling av dessa sönderpressade växter. De utgör nu ett arkiv med avtryck av ca 200 olika växter. Många växter går att följa under olika stadier. Från liten vårväxt till blomman och sedan fröbildning. Växterna är hämtade ur staden och dess närmiljö. Avtrycken har visats i en utställning i form av kraftigt uppförstorade fotografier. Med kamerans hjälp blir alla detaljer synliga. Användandet av fotografi underströk även metoden av att använda sig av avtryck, då fotografi i grunden är avtryck skapat av ljus. I detta fall skapades tre former av avtryck. Först det fysiska då växten pressas sönder och lämnar

avtryck på pappret. Sedan då växtens faktiska avtryck fotograferas av och sedan det avtryck som sker genom producerandet av fotot.

Genom sönderpressandet förevigas växten. Här finner man den dubbelhet som man ofta finner i upplysningstidens forskarmetoder. För att komma riktigt nära det objekt som ska utforskas dödas det först för att sedan behållas i en annan form. På detta bygger verket "*Bröderna von Wrights fåglar flyger igen*" vidare på. I vår västerländska kultur har vi visat ett stort behov och en stark vilja att organisera naturen. Först ur en kristen synvinkel då vi sökte Guds mening med allt som skapats. Genom att finna Guds ordning skulle vi få svar på hur allt kunde användas. Att finna meningen med allt som skapats. Det var i den tron som vår kända svenska botaniker Carl von Linné ordnade och namngav växterna och skapade *Systema natura*. Klassificeringen av växter och djur är fortfarande en het fråga. Med hjälp av DNA från olika arters celler får många växter och djur nya vetenskapliga beteckningar som berättar om deras släktskap till andra arter.

Ovanstående verk handlar om att jag pressar sönder, dödar, växter för att föreviga dem. I verket "*Bröderna von Wrights fåglar flyger igen*" bygger jag vidare på en liknande tankegång. Bröderna von Wright bodde i östra Finland under 1800-talet och var fågelmålare och ornitologer. Deras mål var att avbilda fåglarna så verklighetstroget som möjligt. För att få möjlighet till detta sköts först fåglarna till döds, sedan avbildades de kärleksfullt och på pricken eftertroget. Om detta skriver författaren Kersin Ekman i boken *Herrarna i skogen*.

“När han kom ut i världen var det för att lära sig avbilda det han älskade. Och skjuta det - eftersom han var en seriös konstnär och samlare som ville artbestämma med säkerhet och alltid på färskt material. Därför kan ornitologer idag avgöra ålder och kön på

*brödernas noggrant avbildade fåglar.*¹⁰

Om man tankemässigt går med på att en fågel som blir noggrant avbildad, porträtterad, blir förevigad. så skulle man genom en liknande handling kunna ge livet åter till fågeln. Verket "*Bröderna von Wrights fåglar flyger igen*" består av fotodokumentation av en handling där jag viker pappersflygplan av brödernas fågelillustrationer. Sedan kastar jag ut flygplanen i luften och låter dem flyga. Idé mässigt får de livet tillbaka. Fotodokumentationen visar närbilder på mina händer som river ut illustrationerna ur boken och när jag sedan viker pappersflygplanen. Dokumentationen visar också när jag kastar ut planen i luften och när de "flyger". Miljöerna där detta utspelar sig är väldigt neutrala. De ser ut att utspela sig i vilken stad eller samhälle som helst. Kanske på din bakgård eller i din grannskog. Det har också varit viktigt att fåglarna kastas ut i sina ursprungliga hemmiljöer och under en årstid som den aktuella fågeln bor i Sverige.

Tanken är att verket ska visas i form av en bok. Där ska först en text berätta om bröderna, och sedan ska fotografierna visas, genom ett händelseförlopp där Bröderna von Wright skjuter ihjäl fåglarna och avbildar dem. Bilderna trycks i bokform. Jag river ut bilderna av fåglarna och viker pappersflygplan av dem för att låta dem flyga. Detta dokumenteras och bilderna visas i en bok och cirkeln sluts.

¹⁰ Herrarna i skogen. Kerstin Ekman 2008. Se sidan 234.

Källförteckning.

Röster över vattnet. Gunnar Brusewitz och Stafan Söderblom. 1993. Albert Bonniers förlag. Sidan 194.

Michel Foucault. Texten Makt och upplysning från kompendiet Kropp/Identitet. Jag har inte lyckats ta reda på vilken bok detta utdrag kommer ifrån. Jag vänta svar från Anita. Men här kommer stå var sitatet kommer ifrån.

Kerstin Ekman. Herrarna i skogen. 2008. Albert Bonniers förlag. Sidan 234.

www.myskoxe.se Se historis tillbakablick och myskoxen i Härjedalen.

www.naturvardsverket.se/documents/publikationer/620-8233-7.pdf Se sidan 29.

www.naturvardsverket.se/sv/arbete-med-naturvard/skydd-av-natur/nationalparker/

www.rtk.sll.se/Publikationer/2004/20045-Upplevelsevarde-Nackakilen/ Sidan 4, 11-13 och 21.

www.sv.wikipedia.org/wiki/nationalparker_i_sverige.

